

Anna Kuśmirek

Pieśń nad pieśniami w interpretacji feministycznej

Collectanea Theologica 78/4, 113-122

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNA KUŚMIREK, WARSZAWA

PIEŚŃ NAD PIEŚNIAMI W INTERPRETACJI FEMINISTYCZNEJ

Współcześni komentatorzy są zgodni co do tego, że podstawą Pieśni nad pieśniami jest ludzka miłość. Uczeni od wielu lat zwracają uwagę, że nie ma w Starym Testamencie księgi, która doczekałaby się większej liczby interpretacji niż Pieśń nad pieśniami¹. Warto zauważyć, że w porównaniu z innymi księgami Biblii kobiecie poświęca się tu wyjątkowo dużo miejsca. Jej zachowanie nie odpowiada normom społecznym, opisywanym przez inne księgi biblijne. Kobieta w Pieśni nad pieśniami inicjuje spotkania o charakterze intymnym, chodzi po ulicach, szukając ukochanego, otwarcie wypowiada swoje pragnienia i swobodnie wyraża potrzeby. W księdze nie ma natomiast informacji, czy kobieta i jej mężczyzna są małżeństwem, choć stają się bohaterami jako kochankowie.

W całej Biblii nie znajdziemy postaci kobiecej, którą moglibyśmy tak dobrze poznać za pośrednictwem jej najbardziej osobistych myśli i uczuć. Taki sposób ukazania bohaterki dał impuls do intensywnych badań tej księgi przez feministki, poczynając od lat 80. i 90. XX w. W konsekwencji ukazało się wiele publikacji dotyczących Pieśni nad pieśniami napisanych przez kobiety². Feministki przyznają się, że wręcz przyłgnęły do tej księgi biblijnej, podkreślają, że wnosi ona powiew świeżego powietrza do patriarchalnej atmosfery biblijnego świata³. W ciągu ostatnich ośmiu lat powstawały kolejne artykuły, a także komentarze do Pieś-

¹ H.H. Rowley, *The Interpretation of the Song of Songs*, w: *The Servant of the Lord and Other Essays on the Old Testament*, Oxford 1965², s. 197.

² M.in. M. Falk, *Love Lyrics from the Bible. A Translation and Literary Study of the Song of Songs*, Sheffield 1982; taż, *The Song of Songs: A New Translation and Interpretation*, San Francisco 1990; D. Bergant, *Song of Songs: The Love Poetry of Scripture*, Hyde Park, N.Y. 1998; a szczególnie artykuły w: A. Brenner (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs*, Sheffield, England 1993; A. Brenner, C. R. Fontaine (red.), *The Song of Songs: A Feminist Companion to the Bible (Second Series)*, Sheffield 2000.

³ J. Ch. Exum, *Song of Songs. A Commentary*, Louisville 2005, s. 80.

ni nad pieśniami⁴. Badania dotyczą różnych zagadnień. Jednym z bardziej dyskutowanych była i pozostaje kwestia kobiecego autorstwa Pieśni nad pieśniami. Tylko na tym przykładzie można się przyjrzeć szerokiemu spektrum poglądów, od bezkrytycznego zawłaszczenia tej księgi przez feministki aż do przyjęcia możliwości, że autorem księgi był mężczyzna oraz wskazania w księdze elementów świata patriarchalnego.

W 2000 r. Athalya Brenner zwróciła uwagę, że „po niemal dekadzie intensywnego zajmowania się tą księgą przez feministki i po jej wirtualnej konfiskacie przez kobiety (i dla nich) wahadło zaczęło się teraz przechylać na drugą stronę, a pewne wątpliwości nadal pozostają”⁵. W redagowanym przez nią tomie *Feminist Companion to the Bible* widać to przede wszystkim w artykule Ch. Exum. Autorka ostrzega czytelniczki przed bezkrytycznym przyjmowaniem poglądów dotyczących Pnp, m.in. kobiecego autorstwa, relacji między kobietami a mężczyznami czy postrzegania kobiecego ciała⁶.

Nie ma wątpliwości, iż badania Pnp w kręgu egzegezy feministycznej przyniosły nowe spojrzenie, które z czasem podlega weryfikacji. Jednak wpływ feministycznej krytyki biblijnej na badania Pnp jest znaczący, także nie można pominąć jej wyników.

Jeśli chodzi o polską biblistykę, to dyskusje wokół Pieśni nad pieśniami – autorstwa i interpretacji – nie miały miejsca. Warto jednak odnotować, że także w Polsce coraz częściej zwraca się uwagę na rolę i aktywność kobiety w tej księdze⁷, coraz częściej mówi się o tym, iż Pieśń nad pieśniami mogła napisać kobieta.

W artykule tym zostaną naszkicowane ważniejsze zagadnienia podejmowane przez egzegezę feministyczną w badaniach tej księgi. W kontekście badań należy zwrócić szczególną uwagę na osobiste uwarunkowania poszukiwań autorek tych komentarzy i artykułów. Są to głównie opracowania autorek pochodzących z różnych środowisk religijnych kręgu kultury zachodniej. Są wśród nich chrześcijanki różnych wyznań, a także Żydówki. Łączy je to, że każda z nich jest na swój sposób oczarowana Pieśnią nad pieśniami, dotyczy to nawet tych, któ-

⁴ D. Bergant, *The Song of Songs*. Collegeville, Minn. 2001; J. Ernst, *Song of Songs: Erotic Love Poetry*. Grand Rapids 2003; D. Band, *The Song of Songs: The Honeybee in the Garden*, Philadelphia 2005.

⁵ A. Brenner, C. R. Fontaine (red.), *The Song of Songs. A Feminist Companion to the Bible* (2), s. 17.

⁶ Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, w: *tamże*, s. 24-35.

⁷ E. Adamiak, *Kobiety w Biblii. Stary Testament*, Kraków 2006, s. 196-198.

re przestrzegają przed zwodniczą mocą tej księgi⁸. Wśród prezentowanych poglądów nie ma jednorodnego podejścia i spojrzenia. Można je jednak podzielić na badania o charakterze ogólniejszym, wynikające z feministycznego odczytania Pnp, artykuły zajmujące się konkretnymi fragmentami Pnp i eseje o bardziej osobistym podejściu. Większość feministek uznaje Pnp za księgę kobiecą: czy to w doświadczeniu życia, czy w twórczości, czy w duchowości, czy dopisując do niej głosy kobiet. Potwierdzeniem tego zjawiska są pewne trendy rewizyjne i podejmowane na nowo analizy interpretacji alegorycznych.

Feministyczna krytyka literacka Pnp

Niektóre autorki, m.in. A. Brenner i F. van Dijk-Hemmes, uważają Pnp za utwór powstały w kręgach kultury żeńskiej lub też za dzieło kobiety⁹. Pogląd ten cieszy się stosunkowo dużym poparciem, a niektórzy obierają go za punkt wyjścia do analizy tej księgi¹⁰.

W swoich badaniach uczone ukazują przede wszystkim aseksistowski charakter, równość płci i gynocentryzm księgi¹¹. Zwróciła na to już uwagę Phyllis Trible w artykule opublikowanym w 1978 r., podkreślając, że w Pnp brak dominacji mężczyzn, podporządkowania kobiet i wszelkich stereotypów dotyczących jednej czy drugiej płci¹².

Carol Meyers w 1986 r., akcentując wyjątkowość Pnp na tle całego Starego Testamentu, pisała: „Społeczność ukazana na kartach Biblii,

⁸ A. Brenner, *Introduction*, w: A. Brenner, C. R. Fontaine (red.), *The Song of Songs. A Feminist Companion to the Bible* (2), s. 21.

⁹ A. Brenner, F. van Dijk-Hemmes, *On Gendering Texts: Female and Male Voices in the Hebrew Bible*, Biblical Interpretation Series 1, Leiden 1993, s. 3-13; 71-83; J. Bekkenkamp, F. van Dijk, *The Canon of the Old Testament and Women's Cultural Traditions*, w: A. Brenner (red.), *The Song of Songs. A Feminist Companion to the Bible*, Sheffield 1993, s. 79-83.

¹⁰ Zob. m.in. artykuły: J. Bekkenkamp, *Into Another Scene of Choices: The Theological Value of the Song of Songs*; D.V. Arbel, *My Vineyard, My Very Own, Is for Myself*, w: A. Brenner, C.R. Fontaine (red.), *The Song of Songs: A Feminist Companion to the Bible* (2); A. La-Cocque, *Romance She Wrote, A Hermeneutical Essay on Song of Songs*, Harrisburg, PA 1998; C.E. Walsh, *Exquisite Desire, Religion, the Erotic, and the Song of Songs*, Minneapolis 2000,

¹¹ J. Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, s. 24.

¹² P. Trible, *Love's Lyrics Redeemed*, w: *God and the Rhetoric of Sexuality*, Philadelphia 1978, s. 144-165. Marvin H. Pope przyznaje rację P. Trible, że kobieta w Pnp ma status równy mężczyźnie, o ile nawet nie dominujący, i że na próżno szukać w tej księdze patriarchy; podobnie czyni Ch.D. Ginsburg – odczytał Pnp niemal jak traktat o emancypacji kobiet, zob. tenże, *The Song of Songs and Lamentations: A Study, Modern Translation and Commentary*, New York 1974.

jest przedstawiona przede wszystkim z perspektywy męskiej, wydarzenia są odnotowywane według dokonań mężczyzn i w odniesieniu do Boga, którego wizerunek również nosi cechy zasadniczo męskie. Tymczasem w Pnp takie andropocentryczne nastawienie znika na rzecz ukierunkowania gynocentrycznego¹³.

Marcia Falk chwali Pnp za śmiałe ukazanie ludzkiej seksualności i widzi w tej księdze „antidotum na niektóre przejawy biblijnego patriarchalizmu”¹⁴. Ariel i Chana Bloch w swoim komentarzu stwierdzają, że Pnp prezentuje kobietę jako równą mężczyźnie, a często też jako wykraczającą ponad niego¹⁵. Nawet Athalyi Brenner, która przyjmuje do wiadomości nieunikniony wpływ patriarchalnego środowiska na Pnp, udziela się entuzjazm, gdy pisze: „W Pnp nie ma mowy o równości płci, jak by chciała Tribble, lecz wyraźnie dostrzegamy w niej supremację kobiet”¹⁶. Autorka podkreśla, że w Pnp pojawiają się kobiety, które swój świat „artykułują głośno, wyraźnie, pod względem kulturowym i społecznym niewątpliwie skutecznie, mimo że czynią to w granicach i w wewnętrznym kręgu patriarchalnej społeczności, do której należą. Czy pełnią rolę wzorca, z którym należy się utożsamiać?”¹⁷ Renita Weems zauważa w Pnp wezwanie i zachętę „do równowagi w relacjach damsko-męskich, wezwanie do wzajemności w miejsce dominacji, współzależności w miejsce wrogości, zaspokojenia seksualnego w miejsce jedynie prokreacji, nieskrępowanej miłości w miejsce skrywanych obłudnie emocji”¹⁸. Warto też przedstawić poglądy Julii Kristevy uważanej za jedną z najbardziej wpływowych krytyczek literackich XX w. Uważa ona, że zakochana Szulamitka to pierwsza kobieta, która postępuje niezależnie i okazuje władzę nad swym kochankiem, zaś tekst Pnp to hymn o miłości poślubionej pary, dzięki któremu „judaizm okazuje się pierwszym wyzwolicielem kobiet”¹⁹.

¹³ C. Meyers, *Gender Imagery in the Song of Songs*, HAR 10/1986, s. 218, art. przedruk w: A. Brenner (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs (I)*, s. 197-212.

¹⁴ M. Falk, *The Song of Songs*, w: J.L. Mays (red.), *Harper's Bible Commentary*, San Francisco 1988, s. 528.

¹⁵ A. Bloch, Ch. Bloch, *The Song of Songs: A New Translation with an Introduction and Commentary*, New York 1995, s. 4-5.

¹⁶ A. Brenner, *An Afterword*, w: tenże (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs (I)*, s. 273.

¹⁷ *Tamże*, s. 280.

¹⁸ R. J. Weems, *Song of Songs*, w: C.A. Newsom, S.H. Ringe (red.), *The Women's Bible Commentary*, Louisville, KY 1992, s. 160.

¹⁹ J. Kristeva, *A Holy Madness: She and He*, w: *taż*, *Tales of Love*, tłum. L.S. Roudiez, New York 1987, s. 99.

Jednak nie wszystkie autorki zgadzają się z poglądem, że autor Pnp opowiadał się za równością płci. Ilana Pardes zwraca uwagę na wielopłaszczyznową akceptację patriarchy w Pnp i podkreśla napięcie między pożądaniami kobiety a jej patriarchalnymi ograniczeniami, których wyrazem jest choćby to, w jaki sposób strażnicy miasta obchodzą się z oblubienicą szukającą kochanka nocą na ulicach miasta (5,7), zainteresowanie „braci” kobiety jej czystością seksualną (1,6; 8,8-10) czy uwewnętrznienie przez nią owych patriarchalnych ograniczeń: Pnp 1,6: „Synowie mej matki rozgniewali się na mnie, postawili mnie na straży winnic: a ja mej własnej winnicy nie ustrzegłam” (por. 5,3; 8,10)²⁰.

Z innej perspektywy patrzy na Pnp Daphne Merkin, która w sposób uduchowiony i nieco satyryczny przedstawia księgę jako opowiadanie ostrzegawcze i pouczające, iż namiętność może być groźna. Merkin postrzega ten utwór jako tekst, który obarcza kobiety jarzmem seksualności, a zatem jako zjawisko w ich wydaniu z jednej strony pełne powabu, ale z drugiej pełne niebezpieczeństw. Jej zdaniem, morał tego opowiadania jest taki: „Pozostań w górze na balkonie (synagogi), Szulamitko, bo zaniechanie spełnienia jest dla ciebie czymś najlepszym”²¹.

Przyjmowany wcześniej przez feministki pogląd, że głos bohaterki Pnp to jedyny bezpośrednio słyszalny głos kobiety w całym Piśmie Świętym (w innych miejscach perspektywę kobiet wyraża głos narratorów-mężczyzn) jest obecnie podważany przy wsparciu analizy literackiej księgi. Zdaniem Ch. Exum, choć w Pnp nie ma narratora i można odnieść wrażenie, że czytelnicy słyszą, jak kochankowie nawołują się nawzajem („niech mnie pocałuje”, „pociągnij mnie za sobą”, „pobiegnijmy”, „powiedz”, „chodź”), może to wynikać z tego, że księga ta składa się wyłącznie z mów. W połączeniu z trybem rozkazującym wołacze wywołują wrażenie obecności kochanków, w momencie gdy wypowiadają oni swe kwestie: „Ty, którego kocham”, „Moja siostrze, oblubienico”. Głosy te docierają do nas wprost, wywołują poczucie bezpośredniego uczestnictwa w tym, o czym mówi tekst spi-

²⁰ I. Pardes, *I am a Wall, and My Breasts like Towers: The Song of Songs and the Question of Canonization*, w: *Countertraditions in the Bible: A Feminist Approach*, Cambridge 1992, s. 118-143.

²¹ D. Merkin, *The Women in the Balcony: On Rereading the Song of Songs*, w: Ch. Buchmann, C. Spiegel (red.), *Out of the Garden: Women Writers on the Bible*, New York 1994, s. 249-250.

sany, którego autor i narrator zostali jednak skutecznie wymazani²². Exum podkreśla, że chodzi tu o dzieło artystyczne, w którym mężczyzna i kobieta (mężczyźni i kobiety) są twórcami literackimi. Zarzuca ona wielu egzegetkom, że zapominają o tym, iż osoba przemawiająca w tekście nie jest tożsama z autorem²³. Podążając za poglądami Michaela Foxa, Cheryl Exum zwraca uwagę, że na podstawie księgi nie da się odpowiedzieć, co czuli i robili starożytni Izraelici, gdy byli zakochani, ponieważ prezentowane w Pnp poglądy na miłość są poglądami poetów, a te nie muszą iść w parze z realiami społecznymi; możliwe jest także odrzucenie postaw i poglądów panujących powszechnie w danej społeczności²⁴.

Natomiast J. Bekkenkamp, zgodnie z jednym z proponowanych modeli teoretycznych, zwraca uwagę na możliwość odczytania całej księgi lub jej fragmentu jako marzenia kobiety, którym dzieli się ona z żeńską publicznością („córki jerozolimskie”)²⁵.

D. Arbel odrzuca natomiast interpretację księgi lub jej fragmentu jako „marzenia”; widzi w niej raczej nieprzerwany dialog wewnętrzny prowadzony przez kobietę – może również przez nią skomponowany – która opisuje proces refleksji nad miłością i pragnieniami, jakie żywi względem swego kochanka²⁶. W wyobraźni owa wymyślona autorka zakłada występowanie osób i ról dramatycznych w różnych miejscach i nastrojach. Zdaniem Arbel, proces udratyzowanej i uzewnętrznionej kobiecej autorefleksji miałyby być przyczyną różnorodności postaw wobec miłości i pragnienia, jakie zauważamy w Pnp; miałyby też nawiązywać do kwestii ewentualnego kobiecego pochodzenia tej księgi²⁷.

Inne wspomniane już zagadnienia, podkreślane przez większość komentarzy egzegezy feministycznej, to nieobecność seksizmu, równość płci i stawianie kobiet na pierwszym miejscu. Jednak coraz częściej po-

²² Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, w: A. Brenner, C.R. Fontaine (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs* (2), s. 27.

²³ Zob. np. M. Falk, *The Song of Songs: A New Translation and Interpretation*, San Francisco 1990, która w Pnp słyszy „głos kobiet opowiadających o swoich doświadczeniach i własnych fantazjach” oraz „wypowiedzi mężczyzn autentycznie wyrażających samych siebie” (s. 117n.).

²⁴ Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, w: A. Brenner, C.R. Fontaine (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs* (2), s. 28.

²⁵ J. Bekkenkamp, *Into Another Scene of Choice: the Theological Value of the Song of Songs*, w: tamże, s. 55-89.

²⁶ D. Arbel, *My Vineyard, my Very Own, Is for Myself*, w: tamże, s. 90-101.

²⁷ Tamże, s. 101.

jawiają się głosy krytyczne, głównie jednak badaczy-mężczyzn (m.in. nich D. Clines i D. Polaski), którzy kwestionują koncepcję niezależnej protagonistki, której poglądy miałyby reprezentować Pnp. Przekonują oni, że w księdze kobieta i jej domniemany pierwowzór historyczny odzwierciedlają jednak męski punkt widzenia i ocenę sytuacji²⁸.

Zainteresowanie budzą także metafory ukazujące ciało ludzkie. Egzegetki Pieśni nad pieśniami, m.in. F. Landy²⁹ i C. Meyers³⁰, dochodzą do wniosku, że występuje tu pewna sprzeczność w odniesieniu do konwencjonalnych stereotypów. Te same obrazy są zastosowane zarówno do ukochanego, jak i ukochanej, np. jeleń i sarna czy gołąb i gołębica. Jednakże, biorąc pod uwagę kanony kobiecości i męskości, które można stworzyć na podstawie pozostałych ksiąg Biblii, uczone te twierdzą, że w Pnp ciało kobiety podlega maskulinizacji, zaś ciało mężczyzny – feminizacji. W opisie kobiety spotykamy odniesienia architektoniczne i militarne (4,4 – szyja jak wieża Dawidowa, na której zawieszono tarcze wojowników; 8,10 – ona niczym mur obronny, a jej piersi jak baszty), natomiast w opisie mężczyzny czytamy o ramionach ze złota przyozdobionych biżuterią, o brzuchu z kości słoniowej przyozdobionym szafirami czy o nogach ze złota i alabastru³¹. Na podstawie badań dotyczących wyobrażeń ciała Ch. Exum stawia tezę, iż Pnp podważa tradycyjne stereotypy biblijne dotyczące obu płci, co jednak nie oznacza, że księga uznaje ich równość³².

²⁸ D.J. Clines, *Why Is there a Song of Songs and What Does It Do to You If You Read It?*, w: *Interested Parties: The Ideology of Writers and Readers of the Hebrew Bible*, JSOT-Sup 205, Sheffield 1995, s. 94-121; Zdaniem Clinesa, jest to wytwór męskiej fantazji, kiedy to mężczyzna wymyślił pewien kobiecy ideał, a jedyną rozrywką i radością życia tego ideału byłoby marzyć o mężczyźnie i za nim tęsknić; zob. też D.C. Polaski, „*What Will Ye See In the Shulammmite?*” *Women, Power and Panopticism In the Song of Songs*, *BibInt* 5/1997, s. 64-81. Polaski argumentuje, iż oblubienica uwewnętrzniła spojrzenie mężczyzny, tak że spogląda i ocenia siebie samą jedynie przez pryzmat uwarunkowań społeczności patriarchalnej i w jej kategoriach.

²⁹ F. Landy, *Paradoxes of Paradise: Identity and Difference In the Song of Songs*, Sheffield 1983.

³⁰ C. Meyers, *Gender Imagery in the Song of Songs*, w: A. Brenner (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs (1)*, s. 197-212

³¹ Opisy te skłoniły D. Merkin, *The Women in the Balcony*, s. 242, do wniosku, iż „każdy potencjalny obiekt miłości płci męskiej przedstawiony w sposób tak bardzo pozbawiony cech typowych dla mężczyzny i z tak zdecydowanie żeńskim akcentem przyozdobienia jego ciała stanowi bogate pole popisu dla badań naukowych”.

³² Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, w: A. Brenner, C.R. Fontaine (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs (2)*, s. 30.

Feministki a interpretacje alegoryczne

Feministki zajmują się także wyobrażeniem ciała, a sięgają przy tym do interpretacji alegorycznej. Autorki zwracają uwagę na obraz ciała kobiety, z którym jednak coś jest nie w porządku. Fiona Black omawia kwestię prezentacji (lub jej braku) kobiecego ciała w chyba najbogatszym opisie w całej księdze, to jest Pnp 7,1-8³³. Zestawia przy tym kilka interpretacji alegorycznych tego tekstu, żydowską interpretację Rasziego i chrześcijańską Mikołaja z Liry oraz dwie interpretacje feministyczne (autorstwa A. Brenner i C. Meyers). Black stawia pytanie, czyje i jakie interesy reprezentują analizowane interpretacje alegoryczne i feministyczne. Jej zdaniem, ciało kobiety ukazywane przez każdego z czterech autorów ma wygląd groteskowy i niedorzeczny, co stawia pod znakiem zapytania dominujący pogląd, jakoby zawarte w Pnp opisy miały charakter pochwalny. Groteskowy charakter, według niej, to przejaw niepokoju, choroby i ciemnej strony pożądanego.

Na groteskowość opisu ciała zwraca uwagę również Ch. Exum, która uważa, że kobieta z Pnp nie jest postacią kompletną, lecz zlepkiem różnych części ciała: szyja jak wieża, brzuch jak stos ziarna, piersi jak dwoje koźląt, oczy jak sadzawki, nos jak baszta. Nie chodzi o to, że brakuje pozostałych części ciała; brakuje ciała jako takiego. Komentatorka stwierdza, że Pnp to poetycka próba skonstruowania ciała i nadania mu znaczenia za pomocą wyznaczników, które wskazują na to, co oznaczane, a jednocześnie mają na celu przewyżczenie braku tego, co oznaczają, tj. ciała. W Pnp mowa ucieleśnienia pragnienie, powołując ciała do istnienia i bawiąc się ich zniknięciem przez niekończące się odwołanie ich spotkania. W przeciwieństwie do ciał rzeczywistych ciała z Pnp nie są naznaczone śmiercią – nie mogą zblednąć, ale też nie potrafią zachować swego powabu. To zaś stawia pod znakiem zapytania możliwość interpretacji feministycznej³⁴.

Klasyczne spojrzenie feministyczne, ujmowane z perspektywy po Shoah, lecz zarazem zakorzenione w żydowskiej praktyce odczytywania Pnp jako księgi świętej i alegorycznej, prezentuje Alicia Ostriker³⁵. Jej zdaniem, miłość opiewaną w Pnp można odczytywać zarówno

³³ F. Black, *Unlikely Bedfellows: Allegorical and Feminist Readings of Song of Songs 7,1-8*, w: A. Brenner, C.R. Fontaine (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs (2)*, s. 104-129.

³⁴ Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, w: *tamże*, s. 33-34.

³⁵ A. Ostriker, *A Holy of Holies: The Song of Songs as Countertext*, w: *tamże*, s. 36-54.

no w sensie naturalnym, jak i duchowym. To nie przypadek, że wszystkie tradycje mistyczne świata nazywają Boga „umiłowanym” i że każdy zakochany w twarzy i kształcie swego wybranka dostrzega świętość. Jeśli gdzie indziej *sacrum* należy oddzielać od *profanum*, to w Pnp takie rozdzielanie nie ma racji bytu – tutaj staje się ono bez znaczenia.

W poszukiwaniu kobiecej tożsamości – osobiste odczytywanie Pnp

Niektóre feministki rzeczywiście żyją tą księgą, wyciska ona piętno na ich życiu prywatnym i badaniach naukowych (np. A. Brenner³⁶, podobnie C. R. Fontaine³⁷).

Warto też przedstawić opinię J.Ch. Exum. Choć sama krytycznie ocenia wiele interpretacji feministycznych i nie opowiada się za kobiecym autorstwem Pnp, to jednak ją również interesuje fenomen tej księgi. Próbuje określić, dlaczego księga budzi takie emocje u interpretujących ją kobiet. Jej zdaniem, poglądy te wyrażają pragnienie posiadania jakiejś starożytnej księgi, która traktowałaby dogłębnie temat seksualności kobiety, zaś protagonistką byłaby postać autonomiczna, aktywna, pożądana. Kobiety rzeczywiście mają oparcie w tym tekście. Badaczka podkreśla, że istnieje możliwość utożsamiania się z bohaterką (bohaterkami), ponieważ prezentuje ona sobą jakość ahistoryczną czy pozahistoryczną. Brak imion własnych bohaterów Pnp to zdaniem autorki środek poetycki utożsamiający ich ze wszystkimi kochankami, a w ten sposób ułatwiający czytelniczkom osobiście utożsamienie się z bohaterką o silnym charakterze³⁸.

Warto też zaznaczyć, że działalność feministek nie ogranicza się jedynie do publikacji na temat Pnp organizują one również warsztaty oparte na tekście księgi³⁹. Jako przykład można podać warsztaty zorganizowane w Niemczech pod auspicjami diecezjalnego programu na rzecz du-

³⁶ A. Brenner, *My Song of Songs w: tamże*, s. 154-168, jest przepracowanym tekstem wydanym wcześniej art. z 1997.

³⁷ C.R. Fontaine, *The Voice of the Turtle: Now it's my Song of Songs*, w: *tamże*, s. 169-185. Fontaine ukazuje w tym artykule swoją osobistą drogę, obejmującą proces przyswajania Pnp, począwszy od dzieciństwa na południu Ameryki, aż po pracę naukową na północy kraju.

³⁸ J.Ch. Exum, *Ten Things Every Feminist Should Know about the Song of Songs*, w: *tamże*, s. 35.

³⁹ Na ich temat zob. M. Hausl, U. Silber, *Schön bist du meine Freudin: Das Hohe Lied der Frauen*, BL 70/1997/2, s. 136-142, tłum. ang. L.R. Klein, *You are beautiful my Love: The Song of Songs of Women*, w: A. Brenner, C.R. Fontaine (red.), *A Feminist Companion to the Song of Songs* (2), s. 186-195.

chowego rozwoju kobiet i w ramach współpracy uniwersytetu z lokalną wspólnotą. Organizatorki Hausl i Silber wybrały jako teksty wiodące Pnp 4,1-7 i 4,12-5,1. W spotkaniu uczestniczyły kobiety mieszkające na wsi, a jego celem było zbudowanie poczucia samoświadomości, dowartościowanie oraz ponowne odkrycie przez uczestniczki własnej tożsamości. Hausl i Silber piszą w sprawozdaniu z warsztatów, że metafora wybrana jako motyw przewodni programu okazała się bardzo trafna, a uczestniczki były zdumione wynikami własnych rozważań nad tą nią.

Krytyka feministyczna przyczyniła się do wzrostu zainteresowania egzegezy naukowej księgą Pnp. Wpływ miał na to również istotny wzrost zainteresowania ciałem, seksualnością i funkcjonowaniem obu płci, jaki generalnie daje się zauważyć w naukach humanistycznych, zaś Pnp nadaje się do takich badań.

Oprócz tradycyjnych prac egzegetycznych dotyczących Pnp, nadal powstających w znacznej liczbie, pojawiło się więc sporo prac nowatorskich, ciekawych i prowokacyjnych, które przy całej swej różnorodności jednomyślnie zwracają uwagę na rolę czytelnika w odkrywaniu sensu tej książki. Ponieważ czytelnicy w odniesieniu do tekstu stosują kryteria interpretacyjne, które są właściwe dla stawianych przez nich pytań, to właśnie sposób w znacznej mierze determinuje odpowiedzi, jakie uzyskują w poszczególnych przypadkach.

Takie podejście zwraca uwagę na rolę czytelnika w tworzeniu sensu tekstu, skłania do stawiania pytań dotyczących nie tylko samego tekstu i jego interpretacji, ale odnoszących się do komentatorów i przyświecających im motywacji, uświadomionych i nieuświadomionych, stwierdzonych i niestwierdzonych. Przenosząc punkt ciężkości z tekstu na czytelnika, krytyka feministyczna może badać, jak Pnp oddziałuje na kobiety i mężczyzn oraz jak różne reakcje u nich wywołuje.

Anna KUŚMIREK